

În Transilvania medievală, datorită cuceririi ungare și așezării și colonizării unor populații străine, menite să fortifice noua stăpânire, structura socială și cea etnică au fost, din secolele XII-XIII, destul de eterogene. În urma conflictului acut din anii cuceririi, dintre ungurii veniți dinspre apus și localnici (români, dar și slavi, pecenegi etc., în curs de asimilare de către români), aceștia din urmă au dobândit statutul de supuși, cu toate consecințele care au decurs de aici. Totuși, până în jurul anului 1200, Ungaria medievală a mai păstrat concepția atribuită legendarului întemeietor Ștefan I (997-1038), după care "regatul cu o singură limbă (=națiune, etnie) este slab și fragil". De aici, se pare că a decurs formal și intensă politică de colonizări pe care au practicat-o ducii și regii ungari în secolele X-XIV. În Transilvania, varietatea etnică a noilor stăpâni a făcut ca stările sau grupurile privilegiate să aibă o structură *sui generis*: în locul clasicilor *oratores*, *bellatores* și *laboratores* au apărut nobilii, sașii și secuii. Aceste trei grupuri - cu anumite modificări petrecute în timp - au condus Transilvania între secolele XIII și XIX. Există însă importante indicii că un timp și românii - prin frunțașii lor - au fost parte alcătuitoare de stat în Transilvania, adică au participat la adunările de stări, pe picior de cvasiegalitate cu celelalte grupuri. Faptul nu trebuie să mire prea mult și este explicabil din cel puțin trei motive: 1) deși cucerțiți și supuși, românii erau localnici și numeroși; de aceea, trebuia găsit un *modus vivendi* cu ei; 2) până la Angevini (circa 1300), discriminarea între creștini în Ungaria, cu anumite excepții, nu a fost aplicată sistematic și consecvent; pe fondul unei structuri etnice atât de variate în întregul regat, și românii - calificați ca "schismatici" - păreau să-și poată găsi un loc; 3) în fine, pluralitatea etnică a fost, cum s-a văzut, la ordinea zilei în statul lăsat moștenire de Ștefan I; ungurii nu reprezentau decât o majoritate relativă în acest stat (și o minoritate în raport cu toate celelalte popoare și grupuri etnice luate la un loc), de aceea se anunța, mai ales în provinciile de margine, o guvernare diferențiată după criteriul etnic. Lucrurile, din varii cauze, nu au urmat decât în parte o asemenea cale. Este însă cert că în Transilvania, pentru o perioadă limitată, s-a apelat și la români în adunările de stări, care reglementau importante probleme pentru țară¹.

Se cunosc până astăzi doar două exemple de adunări generale ale Transilvaniei cu participare certă românească. Primul se referă la adunarea de la Alba Iulia, convocată de regele Andrei III în 1291, pentru reșezarea țării, după dezordinile produse sub conducerea voievodului Roland (Lorand) Borșa, care voise să facă din Transilvania un *regnum* (=o țară separată). De ea s-au ocupat de-a lungul

¹ Aurel Decei, *Contribution à l'étude de la situation politique des Roumains de Transylvanie au XIII-e et au XIV-e siècle*, în "Revue de Transylvanie" (Cluj), VI, 1940, nr. 2, p. 194-232; Gheorghe I. Brătianu, *Adunările de stări în Europa și în Țările Române în evul mediu*, București, 1996, p. 201-221; Ioan-Aurel Pop, *Instituții medievale românești. Adunările cneziale și nobiliare (boierești) din Transilvania în secolele XIV-XVI*, Cluj-Napoca, 1991, p. 9-26.

timpului mai mulți istorici². Al doilea exemplu este dat de adunarea generală din 20 mai ("în miercurea cea mai apropiată de după sărbătoarea Înălțării Domnului") 1355, ținută la Turda³, locul consacrat din secolul al XIV-lea pentru aceste congregații ale țării. Despre această adunare se știu foarte puține lucruri, de aceea ea nici nu a atras prea mult atenția cercetătorilor.

Să trecem în revistă mărturiile cunoscute. Cea mai importantă datează din 26 mai 1355, când s-a emis, în numele lui Nicolae Konth, voievodul Transilvaniei și comite de Solnoc, un document revelator pentru componența pomenitei adunări. Emitentul (adică voievodul) spune că a ținut la 20 mai, la Turda, adunare generală "cu toți prelații, baronii, nobilii, secuii, sașii, românii și ceilalți oameni de orice stare sau treaptă, așezați și aflători în zisele părți ale Transilvaniei"⁴. Voievodul mai spune că a convocat adunarea în numele regelui, "în temeiul scrisorii sale", prin care suveranul "a anulat <toate> punerile în veșnică stăpânire". În adunare, care, ca de obicei, era și for de judecată, Bricciu, abatele mănăstirii benedictine cu hramul Sfintei Fecioare Maria din Cluj-Mănăstur, s-a ridicat contra lui Andrei, episcopul de Alba Iulia, acuzându-l că ar fi răpit mănăstirii părți din moșiile Mănăstur și Băgara. În consecință, voievodul poruncește juzilor nobililor din comitatul Cluj să hotărânicască și să restituie amintitului abate părțile din posesiunile Mănăstur și Băgara (răpitate de episcop), precum și cele din posesiunea Aghireș (cotropite de alții). Documentul este emis "în a șaptea zi a pomenitei noastre adunări", ceea ce înseamnă că în ziua de 20 mai doar a început adunarea, care a continuat timp de cel puțin o săptămână.

Dar adunarea generală a Transilvaniei ținută în mai 1355 la Turda mai apare menționată și în alte documente. Să le examinăm pe rând:

- 23 mai 1355: Nicolae Konth, voievodul Transilvaniei scrie vicevoievodului, comiților, castelanilor, tuturor slujbașilor din Transilvania că, în conformitate cu o "scrisoare a domnului nostru rege, înfățișată nouă în adunarea noastră generală, ținută la Turda, cu comunitatea nobililor din zisele părți ale Transilvaniei" (la 20 mai), fiii lui Simion de Sânger au fost scoși de sub jurisdicția destinatarilor actului și trecuți direct sub cea voievodală⁵.

- 23 mai 1355: Nicolae Konth, voievodul Transilvaniei, scrie conventului din Cluj-Mănăstur că, "în adunarea noastră generală ținută cu toți nobilii din părțile Transilvaniei la Turda", în 20 mai, Nicolae, fiul lui Benes, a ridicat împotrivire, cu ajutorul unor privilegii regale (emise de regii Béla și Ladislau), relative la posesiunile Șomfalău, Chintelnic, Sărățel, Măgheruș, Arcalia, din comitatul Dăbâca, precum și Säsarm și Chiuza, din comitatul Solnoc, contra magistrului Konya, fiul lui Toma (răposatul voievod al Transilvaniei) și contra lui Ștefan, Farcaș și Toma, fiii lui Petru,

² Cea mai recentă abordare la Érszegi Géza, *A román nemesek az erdélyi tartományi gyűlésen a 13. század végen? (Egy forráshely értelmezéséhez)*, în vol. "Nobilimea românească din Transilvania - Az erdélyi román nemesség", coord. Marius Diaconescu, Satu Mare, 1997, p. 64-76.

³ Gheorghe I. Brătianu (*op. cit.*, p. 214) plasează în treacăt, evident dintr-o scăpare de memorie sau din grabă, această adunare la Cluj.

⁴ *Documenta Romaniae Historica*, C. Transilvania, vol. X (1351-1355), București, 1977, p. 325-327, nr. 312 (în continuare DRH).

⁵ *Ibidem*, p. 311-312, nr. 307.

fiul lui Farcaș. În consecință, Nicolae Konth, constatând că moșiile respective nu fuseseră luate în stăpânire în chip legiuit, după obiceiul regatului, cere conventului să-și trimită omul de mărturie, care, alături de omul voievodului, să hotărâncească și să dea în stăpânire pomenitului Nicolae, fiul lui Benes, amintitele posesiuni (dacă nu ar fi împotrivoritori)⁶.

- 23 mai 1355: Nicolae Konth, voievodul Transilvaniei, scrie conventului din Cluj-Mănăștur că, "în adunarea noastră generală ținută în orașul Turda", la 20 mai, "a comunității nobililor și nenobililor <...> din acele părți ale Transilvaniei, a sașilor, secuilor și a celorlalți oameni de orice fel, spre a face fiecăruia dreptate", capitlul bisericii Transilvaniei l-a reclamat pe Ioan, fiul lui Marcu de Decea, pentru o bucată de pământ situată între posesiunea Mirăslău, a capitlului, și posesiunea Decea, a zisului Ioan, fiul lui Marcu. Ca urmare, voievodul cere conventului din Cluj-Mănăștur să-și trimită oamenii de mărturie care, alături de oamenii voievodului, să hotărâncească după vechile semne și să despartă posesiunile Decea și Mirăslău una de alta și să-i pună pe fiecare din cei doi împričinați în stăpânirea părții sale (dacă nu ar fi împotrivoritori)⁷.

- 24 mai 1355: Nicolae Konth, voievodul Transilvaniei, dă de știre că, "în adunarea noastră generală ținută la Turda", în 20 mai, "cu toți nobilii și cu oamenii de orice stare, din zisele părți ale Transilvaniei, când începusem a cântări la cumpăna dreptății procesele tuturor împričinaților", a judecat și procesul între Ioan, fiul lui Vivian, orășean din Vințul de Jos, și Petru, fostul viceban, fiul lui Mihail de Iara, referitor la posesiunea Oarda, situată în comitatul Alba, lângă râul Mureș. Pe baza unui act al regelui Ludovic I, prin care posesiunea Oarda era hărăzită pe veci lui Petru vicebanul și moștenitorilor săi, toți nobilii, fețele bisericești și juzii nobililor din cele șapte comitate ale Transilvaniei, plus asesorii jurați aduși acolo, în urma unui jurământ "cu mâna pe lemnul dător de viață al crucii", au lăsat moșia în discuție amintitului Petru. Totuși, pentru a se evita orice "bănuială" de părtinire, mai ales din partea aceluia Ioan, fiul lui Vivian, voievodul a voit să treacă pricina, "cu toate actele judecății ei", la curtea regală, spre a se dezbate de către suveran, cu prelații și baronii "țării sale" (*regni sui*). Dar, la aceasta, "adunarea nobililor, a fețelor bisericești și a celorlalți oameni de orice stare" din Transilvania a spus "într-un glas că niciodată n-a fost legea și obiceiul său de a trece la curtea regească pricini asemănătoare și chiar mai grele", care toate s-au judecat, "păzindu-se rânduiala legii", înaintea voievodului Transilvaniei sau a juzilor săi. Până la urmă, pricina s-a judecat tot la nivelul Transilvaniei, cu ajutorul unor arbitri, încheindu-se cu sentința de mai sus, validată de voievod și de adunare⁸.

- 25 mai 1355: Nicolae Konth, voievodul Transilvaniei, dă de știre că, "în adunarea noastră generală ținută la Turda", în 20 mai, "cu toți nobilii din părțile Transilvaniei", s-a decis ca Ioan, fiul lui Laurențiu și Mihail, fiul lui Blasiu, să-i restituie lui Ioan, fiul lui Petru, posesiunea Panticeu și pământurile *Myketeleke* și *Hunthteleke*, din comitatul Dăbâca, în schimbul a 50 de mărci. Partea minorului Ioan,

⁶ *Ibidem*, p. 312-313, nr. 308.

⁷ *Ibidem*, p. 313-316, nr. 309.

⁸ *Ibidem*, p. 316-322, nr. 310.

fiul lui Petru, a fost ținută de "viteazul bărbat, magistrul Gheorghe zis Bubek, cavaler al curții regelui"⁹.

Pentru început, este ușor de observat că toate actele rezumate mai sus au câteva elemente comune: ele au același emitent, anume pe Nicolae Konth, voievodul Transilvaniei și comite de Solnoc și se referă la aceeași adunare generală a Transilvaniei ținută la 20 mai 1355; de altminteri, toate înscrisurile în discuție sunt datate în funcție de adunarea generală pomenită (trei în a patra, unul în a cincea și altul în a șasea zi a adunării respective); de asemenea, toate documentele au în atenție rezolvarea unor pricini private, cele mai multe referitoare la stăpânirea asupra pământului; ar mai reieși, la o primă privire, că adunarea generală din 20 mai 1355, de la Turda, a funcționat doar ca for de judecată.

Însă lectura mai atentă a documentelor oferă și alte detalii importante. În afara judecăților sau a rolului de for judiciar suprem al Transilvaniei, adunarea a mai îndeplinit cel puțin două funcții: 1) cea de receptare și de publicare a unei diplome regale prin care suveranul plasa cinci indivizi (pe fiii lui Simion de Sânger) direct sub jurisdicția voievodului și 2) cea de aplicare a unei măsuri regale generale, anume măsura de anulare a tuturor punerilor în veșnică stăpânire. În primul caz, reiese că regele Ludovic I ar fi adresat o scrisoare voievodului (sau adunării) prin care anunța decizia sa în legătură cu fiii lui Simion de Sânger. Scrisoarea a fost înfățișată voievodului (*coram nobis exhibitis*) în adunarea generală de la Turda. Nu se spune cu ce scop s-a făcut acest lucru; actele regești nu aveau nevoie de nici un fel de "ratificări"; dacă s-a făcut cu scopul aducerii la cunoștința celor interesați, atunci de ce voievodul mai redactează un act către toți subalternii săi care nu mai aveau dreptul să-i judece pe acei fii ai lui Simion de Sânger? Sau poate adunarea Transilvaniei ținea o evidență a unor astfel de scutiri, care, mai târziu, vor fi înscrise în protocoalele sale? Probabil că explicația este mai simplă: forul de judecată cel mai înalt din voievodat era însăși adunarea țării prezidată de voievod, ceea ce însemna că, de-atunci înainte, fiii aceluși Simion de Sânger urmau să fie judecați, în primă instanță, tocmai înaintea acestui for. Prin urmare, regele va fi scris voievodului (și adunării) despre acest privilegiu sau imunitate a celor cinci în fața forurilor inferioare celui voievodal, despre plasarea lor direct sub jurisdicția adunării prezidate de voievod, iar acesta din urmă și-a avertizat subalternii (vicevoievod, comiți și castelani, slujbași) să nu încalce decizia regală ("să nu îndrăzniți a judeca sau a sili pe sus-zișii fii ai lui Simion să stea în fața judecății voastre în nici o pricină"). De altminteri, era o regulă ca scrisorile regești – rămase în original la destinatari – să se comunice public în adunarea nobililor comprovincionali interesați.

În documentul din 26 mai 1355, se mai face însă o precizare deosebită privind rostul adunării începute la Turda la 20 mai: se spune că adunarea se ținuse "în numele domnului nostru regele, în temeiul scrisorii sale prin care, de data aceasta, a anulat <toate> punerile în veșnică stăpânire"¹⁰. Să înțelegem de aici că regele a convocat adunarea prin același act prin care anunța anularea tuturor punerilor în veșnică stăpânire? Sau poate că adunarea a fost convocată tocmai în scopul principal

⁹ *Ibidem*, p. 322-325, nr. 311.

¹⁰ *Ibidem*, p. 325-326, nr. 312.

enunțat de suveran și atunci lucrurile se cuveneau să fie corelate. Adică, mai simplu, regele a poruncit voievodului să țină o adunare a țării Transilvaniei tocmai pentru ca stările sau "țara legală", cei cu posesiuni funciare, să afle direct că toate punerile în stăpânire perpetuă, făcute anterior, fuseseră anulate. Oricum, această măsură regală este de primă importanță, pentru că ea afecta regimul proprietății asupra pământului, iar pământul era cel mai prețios bun în evul mediu. Și alți regi încercaseră în trecut astfel de măsuri de reglementare a regimului daniilor, din varii motive. Cel mai important motiv a fost conservarea și refacerea domeniului regal - baza autorității și puterii suveranului - risipit prin politica nechibzuită a unor antecesori. Ludovic I a anulat aceste "puneri în veșnică stăpânire", adică daniile perpetue și pentru a curma abuzurile și neregulile din acest domeniu, pentru a controla mai ferm regimul proprietății funciare în regat, pentru a face modul de impunere (dările către puterea centrală) mai eficient, pentru a reface loialitățile din cadrul sistemului vasalic sau a întări credința nobilimii față de rege, pentru a se cunoaște clar titularii actelor de donație și deci proprietarii reali ai posesiunilor etc.

Regimul oficial de moștenire a pământului nobiliar în Regatul Ungariei se deosebea radical de cel feudal apusean, prin faptul că nu recunoștea primogenitura și nu presupunea separarea pe indivizi a patrimoniului de familie (clan). Prin urmare, toți fiii aveau, în esență, drepturi egale din moștenirea părintească și stăpâneau satele și părțile de sate, în cele mai multe cazuri, în indiviziune sau devălmășie. Cu timpul, odată cu succesiunea generațiilor și cu repetatele moșteniri, se ajunsese la stăpâniri de familie sau de clan, prin care frați, unchi, veri etc. stăpâneau același domeniu, într-un sistem complicat de "părți" teoretice, foarte greu de delimitat practic. În urma evoluției feudale, a influenței modei apusene, a intensificării negoțului, a deselor dispute și chiar conflicte violente, apăruseră tot mai multe cereri de reglementare a regimului proprietății, de renunțare la stăpânirea comună a clanului, de ieșire din indiviziune, de precizare clară a unui titular al posesiunii X etc. Carol Robert și Ludovic I, proveniți din ambianța feudală apuseană, cu alte reguli și rânduieli, au căutat să reazeze lucrurile și în Ungaria, după exemplele familiare lor (fără ca cel dintâi să fi reușit mare lucru în acest sens). Reașezarea sau "reforma" se impunea cu atât mai mult cu cât toate cutumele și "legile" din regat păreau în mare neorânduială, învechite, prea variate și diferite de la o provincie la alta și de la o etnie la alta. În plus, introducerea ordinii în sistemul de testare a bunurilor era de natură să asigure mari avantaje și suveranului, cum s-a văzut. Se pare că în acest context, regele Ludovic I a anulat toate daniile perpetue, impunând ca titularii acestora să se prezinte la curte pentru refacerea lor, după noi rânduieli. Într-un asemenea cadru, s-a trecut, probabil, și la apariția conceptului de *titulo nove nostre donationis*, explicat de curând dintr-o nouă perspectivă¹¹. Se susține că până la Ludovic I s-a aplicat constant dreptul cutumiar prin care donația funciară (feudul) nu aparținea doar persoanei numite în actul de danie și moștenitorilor săi masculini, ci, în cote proporționale, și tuturor rudelor colaterale din clan, acolo unde această comunitate de clan era încă puternică și nu fusese frântă. Din timpul lui Ludovic I, feudul a fost moștenit numai

¹¹ Engel Pál, *Nagy Lajos ismeretlen adományreformja*, în "Történelmi szemle", XXXIX, 1997, p. 137-157.

de linia succesorală masculină directă, la stingerea căreia el revenea coroanei. Colateralii au putut moșteni feudul numai dacă actul de donație îi pomenea și pe ei în chip direct, după nume. Prin această reformă s-au modificat și actele de donație regală, care, după 1345, încep să cuprindă expresia *nove nostre donationis titulo*. Se mai susține că aceste titluri de danii noi regești sunt mărturia unui nou sistem de impozitare, introdus în 1343, mult mai riguros prin faptul că proprietatea putea fi moștenită numai în linie succesorală directă. Există însă și două serioase semne de întrebare în legătură cu această interpretare a formulei invocate mai sus: 1) privilegiul regal solemn (decretul regal) din 11 decembrie 1351 spune clar că moșiile nobililor care nu au moștenitori direcți trec "în chip drept și legiuit, de-a dreptul și fără nici o împotrivire" asupra fraților, rudelor apropiate și neamurilor lor, după cum se arată în Bula de Aur a nobilimii din 1222¹²; 2) Tripartitul lui Werböczi acordă "titlului de danie nouă" (*titulo nove donationis*) sensul de confirmare a unei danii mai vechi sau a unei dobândiri mai vechi a moșiilor respective, pe altă cale, cu excluderea fetelor de la moștenirea posesiunilor obținute prin "servicii credincioase", natural militare¹³. Cu alte cuvinte, decretul din 1351 și Tripartitul din 1517 se opun formal interpretării date de Engel Pál expresiei "titlu de nouă danie". Pe de altă parte, este clar că regele Ludovic I a încercat o reglementare (reformare) a sistemului proprietății funciare nobiliare în Ungaria, chiar de la începutul domniei sale (1343-1345). Este posibil ca suveranul, sub presiunea nobilimii, să fi revenit la 1351, lăsând moștenirea mai laxă, cum fusese în trecut, prin tradiție și prin prevederile Bulei de Aur a lui Andrei II.

La prima vedere, această reformă din Regatul Ungariei, începută la 1343-1345, și anularea daniilor perpetue în 1355, în Transilvania, nu par a fi în legătură directă. În primul rând, distanța de circa zece ani poate să se opună relaționării lor, iar în al doilea rând, conținutul celor două măsuri pare diferit. În fapt, însă, relația poate fi foarte strânsă: distanța în timp nu are relevanță, din moment ce voievodatul Transilvaniei funcționa după ritmuri proprii, iar măsurile generale, când se aplicau, ajungeau cu destulă întârziere; pe de altă parte, la 1355, regele poate să fi revenit la vechile planuri de reformă, deviate de nobilime la 1351; "anularea punerilor în stăpânire perpetuă" are clar legătură tot cu pământul, cu moștenirea lui, ca și "reforma" începută în 1343-1345. Cunoaștem o singură aplicare în Transilvania a titlului de danie nouă (în spiritul reformei din 1343-1345), înainte de măsura luată în 1355 de rege. Este vorba despre dania moșiei *Kereztus*, din comitatul Dăbâca, către Ioan zis Acyl, din neamul Was, moșie reintrată în patrimoniul regesc prin stingerea neamului vechiului titular¹⁴. Presupunem că și în Transilvania s-a înregistrat o oarecare rezistență la schimbare, la nou, că spiritul de clan familial era puternic și că noul sistem de taxare, conceput în avantajul puterii centrale, nu era privit cu simpatie de proprietari. Or, anularea perpetuităților trebuia să conducă, din punctul de vedere

¹² DRH, C, vol. X, p. 90, 95, nr. 86.

¹³ *Tripartitum*, partea I, titlurile 18 și 37; Ioan Drăgan, *Nobilimea românească din Transilvania în contextul structurilor nobiliare din centrul și estul Europei între anii 1440-1514* (teză de doctorat), București, 1998, p. 129-130.

¹⁴ DRH, C, vol. X, p. 201-203, nr. 184.

al curții regești, tocmai la reglementarea voită, anume la moștenirea pe linie directă, fără implicarea colateralilor și la aplicarea mai fermă în acest fel a dreptului de retract succesoral deținut de suveran prin *dominium eminens*. De-acum încolo, prin "stingerea neamului" pe linie masculină (*defectum seminis*), adică prin lipsa fiilor într-o familie, regele ajungea mult mai frecvent să moștenească domenii. Acestea puteau apoi să fie donate din nou, pentru crearea de noi vasali fideli, adică pentru întărirea puterii centrale. O parte din judecățile de mai sus pot fi doar presupuneri sau ipoteze, dar este clar că între 1330-1340 și circa 1400 sistemul proprietății în Regatul Ungariei a suferit o serie de modificări: în timp ce înainte de 1330-1340 proprietățile funciare donate au putut fi moștenite de fii și de rude colaterale (frați, veri) și, natural, de urmașii acestora, în jurul anilor 1400 și ulterior lucrurile erau radical schimbate, în sensul că moșiile donate s-au putut moșteni numai în linie directă, din tată în fiu¹⁵. Perioada de schimbare treptată a sistemului de moștenire corespunde în principal domniei lui Ludovic I, iar această schimbare nu s-a putut împlăni într-un an sau doi, ci a durat mult, în funcție și de particularitățile provinciale. "Reforma" însă, chiar și eșalonată în timp, a avut loc. De aceea, se presupune că, sub Ludovic I și Sigismund de Luxemburg, formula legată de titlul de danie nouă a avut înțelesul special menționat mai sus. Până la începutul secolului XVI, la Tripartit, vechiul sens al noțiunii de *titulo nove donationis* pare să se fi pierdut și să fi rămas doar ideea de confirmare a unei stăpâniri mai vechi, cu un înțeles restrictiv, de excludere a unora de la moștenire. Preocupările regelui Ludovic I privind regimul proprietății funciare vor continua și după 1355. De exemplu, la 1366, același suveran va condiționa nobilitatea de existența actului de donație regală pentru orice moșie (a diplomei) și, cel puțin în anumite zone, de apartenența la catolicism. Prin aceasta, elita românilor - în general, fără acte de donație pentru pământurile sale și de confesiune răsăriteană - a fost împinsă treptat pe calea nemaiacceptării sale oficiale între stări. Adunarea generală a Transilvaniei din mai 1355 nu reflectă deocamdată direct un astfel de proces.

Un alt aspect important este titulatura acestei adunări din 1355. În fiecare din documentele păstrate, adunarea Transilvaniei are alt nume, este numită în chip diferit: în documentul nr. 307 (din *DRH*, vol X), din 23 mai, apare ca "adunarea noastră generală, a comunității nobililor din zisele părți ale Transilvaniei"; în documentul nr. 308, din 23 mai, i se spune "adunarea noastră generală ținută cu toți nobilii din părțile Transilvaniei"; documentul nr. 309, din 23 mai, o numește "adunarea noastră generală a comunității nobililor și nenobililor din aceste părți ale Transilvaniei, a sașilor, secuilor și a celorlalți oameni de orice fel"; documentul nr. 310, din 24 mai, amintește "adunarea noastră generală cu toți nobilii și cu oamenii de orice stare din zisa parte a Transilvaniei"; documentul nr. 311, din 25 mai, are în atenție "adunarea noastră generală a tuturor nobililor din partea Transilvaniei"; în fine, documentul nr. 312, din 26 mai, vorbește despre "adunarea noastră generală cu toți prelații, baronii, nobilii, secuii, sașii, românii și ceilalți oameni de orice stare și treaptă, așezați și aflători în zisele părți ale Transilvaniei". Socotind lucrurile în mod gradat, conform mărturiilor păstrate, am putea înțelege inițial că la această adunare

¹⁵ Engel Pál, *op. cit.*, p. 141.

au participat doar nobilii, apoi că au fost la ea și nenobili, apoi că s-au aflat acolo și "alți oameni, de orice stare", plus prelați și baroni, că au fost și sașii și secuii și că s-au adăugat și românii. Cu alte cuvinte, dacă nu s-ar fi păstrat documentul din 26 mai, despre români, prelați și baroni nu am fi știut nimic; dacă nu s-ar fi păstrat nici documentul nr. 309, din 23 mai, nu s-ar fi aflat nimic nici despre participarea sașilor și secuilor; s-ar fi vorbit astfel doar despre o adunare generală a nobilimii din Transilvania. Este adevărat că formula "oamenii de orice stare", prezentă cu variante în unele documente, poate suplini tocmai neenumerarea expresă a românilor, sașilor, secuilor, dar în documentele nr. 307 și 308, din 23 mai, nu există nici măcar această formulă. Concluzia este că, după titulatura din documente a adunărilor țării Transilvaniei din secolele XIII-XIV, nu se poate cunoaște în mod cert componența acestor instituții. Chiar și la adunările în care sunt pomeniți ca participanți doar nobilii, se poate presupune în chip firesc prezența și a sașilor, secuilor și românilor (fie că formula "oamenii de orice stare și treaptă" există, fie că nu). Prezența românilor în adunări ca grup distinct poate fi admisă ca certă cel puțin până la măsurile lui Ludovic I din 1366¹⁶, deși, în mod sporadic, se poate să fi fost invitați și după această dată. Natural, formularul diplomatic exagerează când spune că la Turda participau "toți nobilii și nenobili" sau "ceialți oameni de orice stare"; participau doar reprezentanții unor grupuri recunoscute sau privilegiate în vreun fel. Însă acest formular nu poate exagera sau greși când menționează stările sau viitoarele "națiuni" ale țării, adică pe nobili, pe sași, secuii și români. Ei, românii, au participat constant la adunări până la un punct. Acest punct trebuie să fi fost momentul de maximă intransigență confesională a regelui Ludovic I, corelat cu răzvrătirile majore ale românilor, porniți să consacre independența politică a țărilor lor din afara arcului Carpaților. La aceste acte, au fost asociați și românii cuprinși în Regatul Ungariei. Calitatea lor de cuceritori și supuși, starea de răzvrătiți contra regelui ungar și, mai ales, statutul lor disprețuit de "schismatici", au pecetluit soarta românilor din Transilvania, ca entitate, plasându-i în afara "țării legale" (adică privilegiate) și la periferia societății.

Prin urmare, adunările generale ale Transilvaniei funcționau ca foruri de judecată, dar și ca "parlamente" provinciale, cu rol fundamental în exercitarea autonomiei voievodatului. Ca foruri de judecată supreme ale Transilvaniei, ele își apărau cu destulă înverșunare acest statut, în fața ingerințelor puterii centrale a regatului. Se vede clar acest lucru din documentul nr. 310, emis la 24 mai 1355 (comentat mai sus); din el reiese că adunarea întrunită la 20 mai 1355 s-a opus cu vehemență strămutării unei pricini la curtea regelui, spre a fi dezbătută de suveran, de prelații și de baronii "țării sale" (*regni sui*). Propunerea de strămutare fusese făcută chiar de voievodul Transilvaniei (numit de rege dintre credincioșii săi din afara Transilvaniei, pentru a evita anumite defecțiuni), însă "adunarea nobililor, a fețelor bisericești și a celorlalți oameni de orice stare" (alt nume pentru aceeași adunare) din voievodat "a spus într-un glas că niciodată n-a fost legea și obiceiul lor de a trece la curtea regească pricini asemănătoare și chiar mai grele, ci că toate pricinile cu privire

¹⁶ Ioan-Aurel Pop, *Un privilegiu regal solemn de la 1366 și implicațiile sale*, în "Mediævalia Transilvanica", I, 1997, nr. 1-2, p. 69-86.

la chestiuni de moșii și altele au fost hotărâte înaintea voievodului Transilvaniei și a juzilor lui, păzindu-se rânduiala dreptății¹⁷. Manifestând această "voință înverșunată" (*impugnativam voluntatem*), nobilii Transilvaniei și ceilalți din adunare apărau de fapt rânduiala "țării lor" contra ordinii impuse din "țara regelui" peste capul lor. Vechea tradiție de țară separată de Ungaria a Transilvaniei iese și acum la iveală. La fel de importantă este și remarca membrilor adunării transilvane că, după lege și obicei, toate pricinile referitoare la orice chestiuni de moșii s-au judecat mereu în Transilvania, nu la curtea regească. Spunem aceasta pentru că sublimierea de mai sus a venit tocmai când regele anula toate punerile în stăpânire perpetuă a moșiilor, adică a venit când, din afara Transilvaniei, se regla drastic o chestiune capitală referitoare la proprietate. Considerăm că printr-o atare atitudine, adunarea de la Turda apăra individualitatea și specificul Transilvaniei. În al doilea rând, documentele de mai sus dovedesc că, la 1355, dar și cu alte ocazii, în ciuda formulelor restrictive care-i menționează constant doar pe nobili, s-au întrunit în adunările țării Transilvaniei și reprezentanții sașilor, secuilor și românilor. Aceștia din urmă, din motivele enunțate mai sus, nu au mai fost acceptați de la un timp în rândul grupurilor privilegiate în chip global, dar au reușit să supraviețuiască prin număr și forță spirituală, alcătuind baza etnică a Transilvaniei.

L'assemblée générale des états de Transylvanie de mai 1355

(Résumé)

L'auteur analyse un nombre de six documents latins qui mentionnent l'assemblée générale de Transylvanie ayant eu lieu à Turda en mai 1355. Ces documents révèlent que cette assemblée a fonctionné comme institution centrale du pays de Transylvanie (avec le rôle de "parlement"), résolvant toute une série de questions relatives aux rapports avec le pouvoir royal hongrois et aux modalités de rendre la justice en qualité de forum suprême de jugement dans le cadre du voivodat.

Dans la première hypothèse, l'assemblée a pris acte de certaines mesures royales, principalement de celle concernant l'annulation de toutes les mises en possession perpétuelle des domaines, probablement dans le contexte d'une réforme générale des propriétés foncières, sur le fond d'un nouveau système de taxes des contribuables.

Dans la deuxième hypothèse, l'assemblée a jugé des causes relatives à la propriété des terres et s'est opposée de manière véhémement au transfert d'un de ces procès à la cour royale, en raison du fait que ces causes avaient toujours été de la compétence du forum transylvain. Cette attitude, ainsi que l'existence même et le fonctionnement de l'assemblée générale de Turda, sont une preuve de l'individualité de la Transylvanie, qui perpétuait la tradition de pays distinct par rapport à la Hongrie au Moyen Âge.

Enfin, l'assemblée générale de 1355, tout comme celle de 1291 ou comme

¹⁷ DRH, C, vol. X, p. 317-318, 320.

d'autres assemblées de l'époque, a été essentiellement formée des représentants des nobles, des Saxons, des Sicules et des Roumains, qui remplissaient à ce moment le rôle d'états. Ces groupes seront par la suite appelés nations (nationes), à l'exception des Roumains qui seront au fur et à mesure exclus globalement, après 1366, des entités privilégiées. Les causes de cette exclusion résident dans la situation des Roumains comme peuple conquis et assujetti, mécontent et souvent révolté (comme les choses se sont passées en 1290, 1330, 1359 ou 1366 - moment de fondation, à l'aide des Roumains transylvains, des Etats roumains centralisés et libres du sud et de l'est des Carpates), ainsi que dans le fait que ces Roumains étaient orthodoxes ou, comme ils étaient appelés dans les milieux catholiques, "schismatiques". Le royaume apostolique de la Hongrie a opprimé ces Roumains vivant des deux côtés des Carpates, tant du point de vue politique-militaire que religieux, déterminant finalement pour ceux de Transylvanie le statut de subordonnés. Cependant en 1355, avant l'affirmation de l'indépendance de l'Etat roumain situé à l'est des Carpates et avant le déclenchement de certaines mesures royales concernant la Transylvanie, les Roumains participaient encore, comme groupe politique, à côté des nobles, des Saxons et des Sicules, aux assemblées générales du pays de Transylvanie.